

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2023-yil 4-son

VOLUME 3 / ISSUE 4 / 2023

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.3.4.

Crossref
Content
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ
NAZARIYASI VA TARIXI.
HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 6 SODIKOV AKMAL SHAVKAT O'G'LI**
O'zbekistonda norma ijodkorligi rivojining
zamonaviy tendensiyalari

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY
HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ.
MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 17 JURAYEV SHERZOD YULDASHEVICH**
Ma'muriy sud ishi yurituvida kelishuv bitimi
institutini takomillashtirishning ayrim nazariy va
amaliy masalalari
- 24 G'OZIYEV KOZIMBEK JAVLONBEKOVICH**
Oliy ta'limni moliyalashtirish: qiyosiy tahlil
- 34 MADIYEV FAXRIDDIN XOSHIM O'G'LI**
Shaxsiy hayot daxlsizligi huquqini ta'minlashda
zamonaviy yondashuvlar tahlili

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI.
TADBIRKORLIK HUQUQI.
OILA HUQUQI.
XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 44 MEHMONOV QAMBARIDDIN
MIRADHAMOVICH**
Sanoat mulki obyektlari mualliflarini
rag'batlantirish masalalari
- 55 ASLONOV NAVRO'ZBEK RUSTAMOVICH**
Inson huquq va erkinliklari tizimida axborot
olish huquqi

12.00.04 – FUQAROLIK
PROTSESSUAL HUQUQI.
XO‘JALIK PROTSESSUAL
HUQUQI.
HAKAMLIK JARAYONI VA
MEDIATSIYA

- 63 ESANOVA ZAMIRA NORMUROTOVNA**
Fuqarolik ishlarining taalluqliligi: nazariy
qoidalar va amaliy muammolar
- 72 XABIBULLAYEV DAVLATJON
YULCHIBOYEVICH**
Fuqarolik protsessida odil sudlovni amalga
oshirishga ko‘maklashuvchi shaxs sifatida
guvohning ishtiroki bilan bog‘liq ayrim masalalar
- 84 ХАЙРУЛИНА АСАЛЬ БАХОДИРОВНА**
Сравнительный анализ медиации
в некоторых зарубежных странах и
Узбекистане: возможные вопросы и
предложения

12.00.05 – MEHNAT HUQUQI.
IJTIMOIY TA’MINOT HUQUQI

- 93 ХОЖАБЕКОВ МУФТУЛЛА
ЖОЛМУРЗА УЛЫ**
Законодательные основы выплат,
причитающихся совместителям
- 102 JAVLIYEVA GULLOLA ABDURAHIM QIZI**
Notipik mehnat shakllaridan foydalanishni
tartibga solishda MDH davlatlari tajribasi

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI.
HUQUQBUZARLIKLARNING
OLDINI OLISH.
KRIMINOLOGIYA.
JINOYAT-IJROIYA HUQUQI.

- 112 HAKIMOV KOMIL BAXTIYOROVICH**
Zaruriy mudofaa chegarasidan chetga chiqib
va kuchli ruhiy hayajonlanish holatida qasddan
odam o‘ldirishning farqli jihatlari
- 122 KAMALOVA DILDORA GAYRATOVNA**
Qilmishni jinoyatga suiqasd sifatida
kvalifikatsiya qilish va o‘xshash tarkibli
jinoyatlardan farqlash masalalari

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI.
KRIMINALISTIKA,
TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA
SUD EKSPERTIZASI

133 TULAGANOVA GULCHEHRA ZAXITOVNA
O'zbekiston Respublikasining
jinoyat-protsessual qonunchiligi tarixi

13.00.02 – TA'LIM VA TARBIYA
NAZARIYASI VA METODIKASI
(SOHALAR BO'YICHA)

145 BOZOROVA NASIBA PO'LOTJONOVNA
Gyotening huquqiy qarashlari

151 AZIMOVA DILAFRUZ MIRZATULLAYEVNA
Korxonalarni investitsion rivojlantirishda
korporativ boshqaruvning roli: Shvetsiya
misolida

DOI: <https://dx.doi.org/10.51788/tsul.jurisprudence.3.4./TJZV4291>
UDC: 347:349.2(045)(575.1)

INSON HUQUQ VA ERKINLIKLARI TIZIMIDA AXBOROT OLIH HUQUQI

Aslonov Navro'zbek Rustamovich,

Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi

Milliy markazi tayanch doktoranti

ORCID: 0009-0005-1532-5822

e-mail: aslonovnavruzbe@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada insonning axborot olish huquqiga doir hujjatlar va ularning qisqacha tahlili keltirib o'tilgan. Insonning axborot olish huquqi inson huquqlari tizimining tarkibiy qismlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Inson huquqlarini ta'minlashda axborot olish muhim ahamiyatga ega va demokratik davlatlarning muhim belgilaridan biridir. Insonning axborot olish huquqi masalasi, shuningdek, axborot huquqiy munosabatlarining umumiy masalalari ilmiy yangilikka ega va mahalliy huquq fanida endigina o'z o'rnini egallamoqda. Qonun chiqaruvchi organning axborot olish huquqi muammosiga qiziqishi ortmoqda. Bugungi kunda ushbu yo'nalishda qonunchilik ishlari faol olib borilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan Axborot kodeksi loyihasi jamoatchilik muhokamasiga qo'yildi. Axborot olish huquqi tushunchasi va uning huquqiy mohiyati, turlari, huquqiy munosabatlardagi o'rnini batafsil o'rganish hozirgi kunda muhim ahamiyat kasb etib bormoqda.

Kalit so'zlar: qonun, axborot, konstitutsiyaviy huquq, internet, demokratiya, qonunchilik.

ПРАВО НА ИНФОРМАЦИЮ В СИСТЕМЕ ПРАВ И СВОБОД

Асланов Наврузбек Рустамович,

базовый докторант Национального центра
по правам человека Республики Узбекистан

Аннотация. В данной статье указываются документы о праве лица на получение информации и их краткий анализ. Право человека на информацию признано одним из компонентов системы прав человека. Доступ к информации важен для обеспечения прав человека и является одной из важных особенностей демократических государств. Вопрос о праве лица на информацию, как и общие вопросы информационно-правовых отношений, имеет научную новизну и только сейчас занимает свое место в сфере местного права. Возрастает интерес законодательного органа к проблеме права на информацию. Сегодня активно ведется законодательная работа в этом направлении. В частности, Агентство информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан вынесло на общественное обсуждение проект Информационного кодекса. В связи с этим на сегодняшний день все большее значение приобретает детальное изучение понятия и правовой сущности права на информацию, его видов и места в правоотношениях.

Ключевые слова: право, информация, конституционное право, Интернет, демократия, законодательство.

RIGHT TO INFORMATION IN THE SYSTEM OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS

Aslanov Navruzбек Rustamovich,
Doctoral student of the National Center
for Human Rights of the Republic of Uzbekistan

Abstract. *In this article, the documents on the right of a person to receive information and their brief analysis are cited. A person's right to information is recognized as one of the components of the human rights system. Access to information is important for ensuring human rights and is one of the important features of democratic states. The issue of a person's right to information, as well as the general issues of information-legal relations, has scientific novelty and is just taking its place in the field of local law. The interest of the legislative body in the problem of the right to information is increasing. Today, legislative work in this direction is actively being carried out. In particular, the Information and Mass Communications Agency under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan put the draft "Information Code" for public discussion. In this regard, a detailed study of the concept and legal essence of the right to information, its types, and its place in legal relations is gaining importance today.*

Keywords: law, information, constitutional law, internet, democracy, legislation.

Kirish

Demokratik davlatlar demokratiya asoslaridan biri sifatida insonning axborotga bo'lgan huquqini e'tirof etib, o'z milliy qonunchiligida aks ettirmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasida insonning axborot olishga bo'lgan huquqi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari bilan tartibga solinadi. O'zbekiston Respublikasida axborot olishga doir o'nga yaqin qonun mavjud bo'lib, ularni umumiy kodeks shakliga keltirish ishlari davom etmoqda.

Mamlakatimiz Prezidenti Sh. Mirziyoyev: "Axborot va matbuot erkinligi, fuqarolarning o'z xohish-irodasini erkin bildirishi, davlat idoralari faoliyatining ochiqqligi va oshkoraligi Yangi O'zbekistonning sifat ko'rsatkichlaridan biriga aylanadi. Bu yo'lni davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri deb bilamiz va qat'iy davom ettiramiz. Axborotlashgan jamiyatning huquqiy asoslarini takomillashtirish maqsadida Axborot kodeksini qabul qilamiz", – deb ta'kidlagan edi [1].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 22-iyundagi PF-6012-sonli farmoniga ko'ra, "Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi milliy strategiyasi"

qabul qilindi. Ushbu strategiyada "Fuqarolik va axborot jamiyati rivojlanishining eng muhim omillaridan biri sifatida ma'lumot olish imkoniyatlarini tizimlashtirish, axborot makonida inson huquqlari erkinligini himoya qilish, kiberxavfsizlik, media madaniyat va onlayn gigiyenaga rioya qilishni ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasining Axborot kodeksi loyihasini ishlab chiqish" muhim vazifa etib belgilandi [2].

Inson huquqlarini ta'minlashda axborot olish huquqi muhim ahamiyatga ega. Bunda axborotning aniq va haqqoniy bo'lishini ta'minlash lozim. Axborot asrida dunyoni harakatlantiruvchi asosiy kuch axborot ekani hech kimga sir emas. XX asr oxirida "axborot jamiyati" va "axborotlashuv" atamaları na-faqat mazkur soha vakillari, balki siyosatchilar, iqtisodchilar, olimlar va pedagoglar lug'at boyligidan ham mustahkam o'rin egalladi. Axborot asri deb atalayotgan hozirgi zamon-da ma'lumot olish va axborot almashishning eng qulay vositasi – internetdir. Internet cheksiz ma'lumotlar makoni bo'lgani uchun insonlarning axborot borasidagi huquqiy bilimlarini boyitish lozim. Shundagina inson-lar haqqoniy axborotni farqlay oladi.

Material va metodlar

Mazkur maqolani tahlil etishda ilmiy bishning tarixiy, tizimli, mantiqiy (analiz, sintez), qiyosiy-huquqiy, huquqni qo'llash amaliyotini tahliliy o'rganib chiqish usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari

Axborot nimani anglatishini aniqlash muhimdir. Bir tomondan, ma'lumot biror narsa haqida xabar sifatida tushuniladi, ikkinchi tomondan, saqlash, qayta ishlash va uzatish obyekti bo'lgan axborot sifatida qaraladi. Axborot atamasiga O'zbekiston Respublikasining "Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to'g'risida"gi Qonunida quyidagicha ta'rif berilgan: "Axborot – manbalari va taqdim etilish shaklidan qat'i nazar, shaxslar, predmetlar, faktlar, voqealar, hodisalar va jarayonlar to'g'risidagi ma'lumotlar" [3]. Ushbu tushunchaga asoslanib, axborot olish huquqi, bir tomondan, biror narsani yetkazish huquqi, boshqa tomondan, saqlanadigan, qayta ishlanadigan va ma'lumotlarga bo'lgan huquq sifatida e'tirof etilishi kerak. Axborot olish huquqi biror narsa haqida ma'lumot berish, ya'ni axborot faoliyatini amalga oshirish, har qanday ma'lumotni tarqatish, shuningdek, har qanday ma'lumotni olish, egallash, saqlash, qayta ishlash huquqidir.

Insonning axborot olish huquqi xalqaro miqyosda ham e'tirof etilib, unga doir turli qonun hujjatlari qabul qilinmoqda. BMTning 1948-yil 10-dekabrda qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 19-moddasida "Har bir inson e'tiqod erkinligi va uni erkin ifoda qilish huquqiga ega. Bu huquq hech bir to'siqsiz o'z e'tiqodiga amal qilish erkinligi hamda axborot va g'oyalarni har qanday vosita bilan, davlat chegaralaridan qat'i nazar, izlash, olish va tarqatish erkinligini o'z ichiga oladi" [4], deb belgilangan.

1966-yil qabul qilingan Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi paktning 19-moddasida ham axborot olish huquqi to'g'risida

ma'lumot keltirib o'tilgan. Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida axborot sohasining roli ortib, davlatimiz qonunlarida ham mustahkam qaror topmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 33-moddasida "Har kim fikrlash, so'z va e'tiqod erkinligi huquqiga ega. Har kim istalgan axborotni izlash, olish va tarqatish huquqiga ega. Davlat internet jahon axborot tarmog'idan foydalanishni ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratadi. Axborotni izlash, olish va tarqatishga bo'lgan huquqni cheklashga faqat qonunga muvofiq hamda konstitutsiyaviy tuzum, aholining sog'lig'i, ijtimoiy axloq, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamoat xavfsizligi hamda jamoat tartibini ta'minlash, shuningdek, davlat sirlari yoki qonun bilan qo'riqlanadigan boshqa sir oshkor etilishining oldini olish maqsadida zarur bo'lgan doirada yo'l qo'yiladi", deb belgilangan [5].

Insonning axborot olishiga oid qonun hujjatlarini ishlab chiqish bugungi kunda zamonaviy demokratik davlat faoliyatining umum e'tirof etilgan standarti sifatida keng muhokama qilinmoqda. Fuqaroning davlat organlari faoliyati haqida ma'lumot olishi ham axborot olish huquqi sifatida tushuniladi, ya'ni davlat organlari o'z vakolatlari ni amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan ma'lumotlarni fuqarolarga yetkazishi va ularni xabardor qilishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015-yil 6-noyabrda 320-son qarorining 3-qismida "ochiqlikni ta'minlashning samarali tizimlarini shakllantirish, fuqarolarning axborotni erkin olishga bo'lgan konstitutsiyaviy huquqini amalga oshirishda davlat hokimiyati va boshqaruvi organlariga metodik, maslahat yordami berish, ushbu sohada zarur standartlar va hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish" belgilangan [6].

Tarixan aynan so'z, fikr bildirish va matbuot erkinligi huquqining paydo bo'lishi axborot olish huquqi shakllanishiga olib keladi. Insonning axborot olish huquqi-

ni konstitutsiyaviy huquq deb hisoblash mumkin, chunki O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi inson va fuqaroning asosiy huquq va erkinliklari sifatida "har qanday qonuniy yo'l bilan ma'lumotni erkin izlash, olish, uzatish, ishlab chiqarish va tarqatish huquqini" belgilaydi [7].

Shuningdek, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari, ularning mansabdor shaxslari, agar qonun hujjatlarida boshqacha tartib nazarda tutilmagan bo'lsa, har kimga ularning huquq va erkinliklariga bevosita daxldor bo'lgan hujjatlar va materiallar bilan tanishish imkoniyatini ta'minlash majburiyatini yuklaydi.

O'z navbatida, insonning mavjudligi tashqi dunyo bilan doimiy axborot almashinuvidan iborat ekanligini ta'kidlash kerak. Demak, axborot olish huquqi eng umumiy ma'noda insonning tabiiy huquqi va uning yashashi uchun zaruriy shartdir. Yuqorida aytilganlarni, shuningdek, axborotdan foydalanish huquqi axborot olish huquqining bir qismi ekanligini hisobga olsak, ushbu hodisaning tabiiy mohiyatini ko'rish mumkin. Demak, axborotdan foydalanishning asosi insonning tabiiy va ijtimoiy muhitda mavjudligining sharti sifatida axborotga bo'lgan tabiiy huquqidir.

Insonning axborot olish huquqini ro'yobga chiqarish, davlat ahamiyatiga ega bo'lgan axborotdan erkin foydalanishini ta'minlash, hokimiyat organlarining axborot ochiqligi davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining eng muhim sharti va mezonidir, desak mubolag'a bo'lmaydi. Fuqarolarning axborot olish huquqini ta'minlash ularning davlat hayotida nafaqat rasmiy, balki real ishtirokini ta'minlaydi. Ushbu huquqni amalga oshirish mexanizmini to'g'ri tartibga solish uchun axborot olish huquqining yaxlit nazariy konsepsiyasini ishlab chiqishga qaratilgan ilmiy hamda qonunchilik asosida to'plangan materialni tahlil qilish va umumlashtirish muhim hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining axborot olish erkinligi va kafolatlari to'g'risidagi

Qonuni 7-moddasiga ko'ra, "Davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jamoat birlashmalari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va mansabdor shaxslar har kimga o'zining huquqlari va qonuniy manfaatlariga daxldor bo'lgan qonunchilik hujjatlari bilan, shuningdek, hujjatlar, qarorlar va boshqa materiallar bilan tanishib chiqish imkoniyatini yaratib berishga majburdir. Axborot olish imkoniyati qonunchilik hujjatlari va tegishli materiallarni e'lon qilish hamda tarqatish yo'li bilan ta'minlanadi" [8].

Demokratiyaning zamonaviy tamoyillari nuqtayi nazaridan davlat va jamiyatning ochiqligi axborot olish huquqini kafolatlaydi. Aslida, bu axborotlashgan fuqarolik jamiyatiga erishish vositasi, ochiqlik esa uning faoliyatining umumiy usuli hisoblanadi. Demak, axborot olish huquqi yangi sharoitda jamiyat, shaxs va davlat o'rtasidagi munosabatlarning eng muhim shaklidir.

Ijtimoiy hayotda axborot olish huquqi bir qator funksiyalarni bajaradi. Ulardan eng muhimi butun siyosiy tizimni samarali boshqarish va takomillashtirish maqsadida davlat zamonaviy mexanizmining yetakchi tamoyili sifatida axborot ochiqligini ta'minlashdir.

Axborot olish huquqi va so'z erkinligi axborot erkinligining ikkita alohida elementidir. Axborot erkinligining keng chegaralari uning mazmuniga fuqarolarning boshqa barcha axborot huquqlari va erkinliklarini kiritish imkonini beradi. Shu bilan birga, axborot erkinligi umuman jamiyatdagi aloqa va axborot almashish sohasini qamrab oladi hamda insonning shaxsiy axborot faoliyati sohasiga aralashmaslikni kafolatlaydi.

Aynan axborot olish huquqi davlatning fuqarolik jamiyati oldidagi majburiyatlari doirasida faoliyat yuritadi. Axborot erkinligining elementi bo'lgan axborot olish huquqi, o'z navbatida, umumiy va xususiy axborotdan foydalanish huquqi bilan bog'liqdir. Axborotdan foydalanish huquqi davlat va ma'muriy rasmiy hujjatlardan foydalanishni ta'minlash

orqali axborotga bo'lgan umumiy huquqning amalga oshirilishini kafolatlaydi.

Dunyodagi birinchi axborot erkinligi qonuni 1766-yilda Shvetsiyada qabul qilingan Matbuot erkinligi to'g'risidagi qonundir. Shvetsiya konsepsiyasiga ko'ra, fuqarolarning axborot olishi so'z erkinligining zaruriy sharti sifatida qaraladi. Bundan tashqari, jamoatchilik davlat organlari faoliyatini nazorat qilish imkoniyatiga ega. Hozirgi vaqtda ochiqlik tamoyili va axborot olish huquqi bir qator xorijiy davlatlar konstitutsiyaviy va tarmoq qonunchiligida batafsil huquqiy tartibga solinmoqda. Xuddi shunday, axborot olish huquqining maqsadi demokratik mexanizmni kafolatlash va amalga oshirish bilan bog'liq holda belgilanadi.

Amerikaning axborot erkinligi to'g'risidagi qonunchiligi 1966-yilda qabul qilingan hamda ochiq hukumat va siyosiy jarayonni ta'minlash bilan bevosita bog'liq. Keyinchalik qarama-qarshi tendensiyalar yuzaga keldi va ko'proq maxfiylikka qaratilgan bir qator qarshi islohotlar amalga oshirildi. Biroq hozirda AQShning barcha ijroiya organlari tegishli qonunchilikka bo'ysunadi.

Inson huquqlari bo'yicha Yevropa sudi axborot olish huquqini Inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilish to'g'risidagi Yevropa konvensiyasining 10-moddasida kafolatlangan huquqlar qatoriga kiritadi. Insonning axborot olish huquqida ommaviy axborot vositalarining ham o'rni beqiyos. Chunki fuqarolar siyosiy yangiliklarni ommaviy axborot vositalari orqali oladi. Ommaviy axborot vositalari faoliyatini erkinlashtirish borasida xalqaro va milliy qonunchilik alohida ahamiyat kasb etgan.

1999-yilning 18-19-noyabr kunlari Turkiyaning Istanbul shahrida bo'lib o'tgan Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkilotining oliy darajadagi sammitida quyidagi fikrlar bildirilgan: "Biz har qanday demokratik jamiyatda siyosiy muloqotning eng muhim unsurlaridan biri bo'lgan o'z fikrini erkin bildirishni ta'minlash zarurligini ta'kidlaymiz. Biz

ommaviy axborot vositalari erkinligi bo'yicha vakil byurosining erkin va mustaqil ommaviy axborot vositalarini rivojlantirishga ko'maklashish borasidagi sa'y-harakatlarini qo'llab-quvvatlaymiz". [9]. Bundan ko'rinadiki, insonning axborot olish huquqi demokratik tamoyillarning muhim qismidir.

Rus olimi O. Sherbininaning fikricha, "Zamonaviy sharoitda axborotning qiymatini ortiqcha baholash qiyin. U davlatlararo hamkorlik, xalqlar o'rtasidagi aloqalarni rivojlantirishga imkon beradi va har bir davlat doirasida kommunikativ funksiyani bajaradi. Axborotning o'rni, roli va ahamiyati turli xalqaro hujjatlarda bir necha bor ta'kidlangan: 1991-yildagi Moskva yig'ili-shi hujjati, 1994-yildagi YEXHT Budapesht sammiti qarori, 2000-yildagi Global axborot jamiyatining Okinava Xartiyasi va boshqalar. Axborotning inson hayoti va jamiyat uchun ahamiyatini e'tirof etgan holda, davlatlar davlat chegaralaridan qat'i nazar, axborotni umumiy yaratishga intilib, hukumatlararo bitimlar tuzadi" [10]. Demak, axborot xalqlar o'rtasidagi muosabatlarmi ham mustahkamlaydi.

Inson va fuqaroning shaxsiy huquq va erkinliklarining muhim sohasi sifatida axborot olish huquqi boshqa konstitutsiyaviy normalar bilan ham belgilanadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan fuqarolarning axborot huquqlari va erkinliklariga quyidagilar kiradi: shaxsiy hayot, shaxsiy va oilaviy sirlarga bo'lgan huquq, o'z sha'ni va yaxshi nomini himoya qilish huquqi, yozishmalar, telefon suhbatlari, pochta, telegraf va boshqa xabarlar sirini saqlash huquqi, ona tilidan foydalanish, tilni erkin tanlash huquqi. Shunday qilib, "insonning axborot olish huquqi"ni mustahkamlovchi huquqiy asoslar mukammallashtirilmoqda. Bu, bir tomondan, axborot jarayonlari so'nggi paytlarda qonunchilik darajasida tartibga solina boshlagani, ikkinchi tomondan, inson huquqlarining ustuvorligi g'oyasi qabul qilinmaganligi bilan izohlanadi.

Qonun chiqaruvchi amaldagi me'yoriy-huquqiy hujjatlarning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining inson va fuqaroning axborot olish huquqi sohasidagi qoidalariga muvofiqligi masalasiga e'tibor qaratmoqda. Chunki ushbu huquqni amalga oshirish turli huquqbuzarliklarning oldini olishga yordam beradi. Fuqarolarning boshqa huquqlarini amalga oshirish, shuningdek, ularning huquqiy madaniyatini oshirish va pirovard natijada jamiyatni demokratlash-tirish va huquqiy davlatlarni shakllantirish muhim masala hisoblanadi.

Olimlar tomonidan axborot olish huquqi bo'yicha ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda va ularning qarashlari ham turlicha. Xususan, rus olimlari N. Shegoleva va P. Silayevlar "Ichki huquq tizimida qonunchilik an'anaviy ravishda tor va keng ma'noda ko'rib chiqiladi. Keng ma'noda qonunchilik davlatda chiqarilgan normativ-huquqiy hujjatlar tizimi, tor ma'noda mamlakatda chiqarilgan qonunlar majmuidir. Axborot olish huquqi qonunchilikni keng ma'noda ko'rib chiqish bilan tavsiflanadi, ya'ni konstitutsiyaviy va hokimiyat organlari tomonidan qabul qilingan boshqa barcha turdagi normativ hujjatlarni o'z ichiga olgan tizim sifatida ahamiyat kasb etadi", deb ta'kidlashgan.

Insonning axborot olish huquqi konstitutsiyaviy ahamiyatga ega [11]. Konstitutsiya insonlarning huquq va erkinliklarini o'zida mujassam etadi.

Tadqiqot natijalari tahlili

Rus olimlari axborot olish huquqining konstitutsiyaviy o'rne haqida fikr yuritarkan, jumladan, I.Bachiloning fikricha, "Insonning axborot olishga oid huquqini rivojlantirishning strategik yo'nalishlari quyidagilar: mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy taraqqiyoti jarayonlarini faollashtirish sharti sifatida yagona axborot makonini shakllantirish, dasturiy mahsulotlarni takomillashtirish, elektron hujjat aylanishini me'yoriy-huquqiy jihatdan tartibga solish asosida axborotlashtirishni rivoj-

lantirishga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmini sezilarli darajada oshirish uchun shart-sharoit yaratish zarur" [12]. Jonatan Kaleran esa o'z maqolasida "Insonning axborotga bo'lgan huquqi va shaffoflik o'rtasidagi munosabatni tushunishning bir usuli – bu insonning axborotga bo'lgan huquqi ma'lum miqdordagi shaffoflikni oshirish vositasi sifatida ifodalangan", deb ta'kidlaydi [13].

Patrika Jonason "Insonning axborot olish huquqida demokratiya atamalarining ikki ma'nosida nafaqat kirish, balki shaxsiy daxlsizlik huquqi ham katta ahamiyatga ega. Axborotdan foydalanish huquqi va shaxsiy daxlsizlik huquqi demokratik jamiyat uchun zaruriy shartdir", deb o'z qarashlarini ilgari surgan [14].

Axborot olish huquqini amalga oshirish mexanizmini huquqiy ta'minlashni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat: axborotga bo'lgan huquqning mohiyati va axborotdan foydalanish tartiblarini rasmiylashtirish, shuningdek, axborotdan foydalanish va himoyalash kafolatlarini qonunchilik bilan ta'minlash. Bugungi kunda amalga oshirilayotgan modernizatsiya va yangilanish jarayonlarining mazmun-mohiyatini aholiga tez va sifatli yetkazish, yangi marralar sari safarbar etishda ommaviy axborot vositalarining ta'sirchan so'zi, qo'yilgan vazifalarni sifatli amalga oshirishda faol fuqarolik pozitsiyasi suv va havodek zarur. Fuqarolar axborot olish orqali davlat boshqaruvidagi muhim siyosiy voqeliklardan xabardor bo'lishlari mumkin.

Xulosalar

Aytish kerakki, axborot olish huquqi subyektiv huquqlarning amalga oshirilishida namoyon bo'ladigan barcha muhim belgilari va o'ziga xos xususiyatlariga ega. Axborot olish huquqi shaxsning asosiy huquqlaridan biri bo'lib, axborotni yaratish, to'plash, qayta ishlash, saqlash, qidirish, tarqatish va iste'molchiga taqdim etish asosida axborot resurslarini shakllantirish va undan foydalanishdan iboratdir.

Axborot qonunchiligini ishlab chiqish jarayonini faollashtirish zarur. Chunki yuqorida insonning axborot olish huquqiga oid o'ndan ortiq normativ-huquqiy hujjat borligini keltirib o'tdik. Bu hujjatlar mavjudligini axborot olishga oid soha vakillari va huquqshunoslar yaxshi biladi. Lekin oddiy fuqaro bundan xabardor bo'lmasligi mumkin. Bu esa insonning axborot olish huquqini ta'minlashda noqulayliklar keltirib chiqaradi.

Birinchidan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan taqdim etilgan Axborot kodeksi loyihasini takomillashtirib, qabul qilish lozim.

Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish va insonlarning axborot olishini ta'minlashda ommaviy axborot vositalarining alohida o'rni mavjud. Chunki aynan ommaviy axborot vositalari globallashuv sharoitida yurtimizda kechayotgan eng muhim voqealar, amalga oshirilayotgan yangilanishlar, qabul qilinayotgan normativ-huquqiy hujjatlarni keng yoritish orqali davlat va jamiyat o'rtasida o'ziga xos ko'prik vazifasini bajarmoqda. Axborotdan foydalanish erkinligi, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari mansabdor shaxslarining ommaviy axborot vositalari vakillariga zarur axborotni qonunda belgilangan muddatda

taqdim etishlari majburiyatini ta'minlashning ba'zi paysalga solish holatlarini bartaraf qilish lozim.

Ikkinchidan, davlat organlari va tashkilotlarining qonunda belgilangan axborotlarni o'z vaqtida taqdim etmaganliklari uchun Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksda ham, Jiyonat kodeksida ham hech qanday modda keltirilmagan. Shu bois Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning "*Mansabdor shaxsning ma'muriy javobgarligi*" deb nomlangan 15-moddasiga mansabdor shaxsning majburiyatlarini alohida belgilab, "qonunda belgilangan axborotni taqdim etmaganligi uchun" degan band kiritish hamda ushbu bandni bajarmaganlik uchun bazaviy hisoblash miqdorining ikki baravaridan besh baravarigacha jarima belgilashni taklif etamiz.

Uchinchidan, jurnalistlar insonlarning axborot olishlarida muhim vositachilardan biri hisoblanadi. Shuning uchun to'g'ri va haqqoniy axborot olish uchun jurnalistik so'rov o'tkazilganda, axborotni o'z vaqtida taqdim etish "fake", ya'ni yolg'on, asossiz xabarlar tarqalishining oldini oladi. Jurnalistlar to'g'risidagi qonunning "*Jurnalistning huquqlari*" deb nomlangan 5-moddasiga jurnalistlarga axborotning muhimligiga qarab, mas'ul tashkilotlardan taqdim etiladigan axborotni olishda aniq muddat belgilanishini taklif etamiz.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi [Constitution of the Republic of Uzbekistan]. Tashkent, O'zbekiston Publ., 2021.
2. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston strategiyasi [New Uzbekistan strategy]. Tashkent, 2021, 121 p.
3. Mezhdunarodnyye akty o pravakh cheloveka [International acts on human rights]. Moscow, 1998, p. 42.
4. Jonason P., Rosengren A. The right of Access to information and the right to privacy. Stockholm, 2017, 78 p.
5. Jahonov Sh. Jamoatchilik nazoratini amalga oshirishda elektron ommaviy axborot vositalari ishtirokining tashkiliy-huquqiy asoslari [Organizational and legal basis of participation of electronic

mass media in implementation of public control]. *Uzbekistan and the UN: mutual cooperation and sustainable development Proceedings of the republican scientific and practical conference*. Tashkent, Lawyer training center, 2022.

6. Aslanov N.R. Ommaviy axborot vositalarining saylovoldi tashviqotida ishtiroki [Mass media participation in election campaign]. *Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali – Online Journal of Sustainability and Leadership Studies*, 2022, pp. 299–302.

7. Aslanov N.R. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq, ommaviy axborot vositalari saylov jarayonining subyektlari sifatida konstitutsiyaviy-huquqiy maqomi [According to the legislation of the Republic of Uzbekistan, the constitutional-legal status of mass media as subjects of the election process]. *Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali – Online Journal of Sustainability and Leadership Studies*, 2022, pp. 281–285.

8. Shheglova N.A. Konstitutsionno-pravovoy aspekt prava informatsiyu [Constitutional and legal aspect of the right to information]. *Politics and Law*, Moscow, 2015.

9. Shherbinina O.Ye. Pravo na informatsiyu v sisteme prav cheloveka [The right to information in the human rights system]. Moscow, 2016.

10. Bachilo I.L. Informatsionnoye pravo [Information law]. Moscow, 2017.

11. Klaaren J. The human right to information and transparency. Cambridge, 2013.

12. Aslanov N.Z. Inson huquqlari va erkinliklari sohasida ta'lim [Education in the field of human rights and freedoms]. *Modern Science and Research*, 2023, no. 2 (3), pp. 137–140.

13. Tapalina E. Pravo na informatsiyu v svete teorii sub'yektivnogo prava [The right to information in the light of the theory of subjective right]. Moscow, 2003.

14. Sharma P. The right to information act in India: The turbid world of transparency reforms. London, 2012.

15. Anatolyevna A. Realizatsiya konstitutsionnogo prava na informatsiyu podrazdeleniyami informatsii i oshhestvennykhx svyazey MVD Rossii [Implementation of the constitutional right to information by the departments of information and public relations of the Ministry of Internal Affairs of Russia]. St. Petersburg, 2005.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2023-YIL 4-SON

VOLUME 3 / ISSUE 4 / 2023

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.3.4.

BOSH MUHARRIR:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, y. f. d., dotsent

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Mas'ul muharrir: N. Ramazonov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, Y. Mahmudov, Y. Yarmolik,
F. Muhammadiyeva, E. Mustafojev

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Veb-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 28.08.2023-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 18,83 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma raqami: 49.

TDYU tipografiyasida chop etildi.